

Lidy Nicolassen

De eeuw van Sonja Prins

Burgerkind, revolutionair, kluizenaar

PAPIEREN TIJGER

Derde druk

© 2016 Stichting Uitgeverij Papieren Tijger

© 2016 Lidy Nicolassen

Eerste druk 2009, uitgeverij Bert Bakker

Omslagontwerp Janine Jansen

Foto auteur Angele Etoundi Essamba

ISBN 978 90 6728 322 9

NUR 321

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder toestemming van de uitgever.

info@papierentijger.org

www.papierentijger.org

Inhoud

Woord vooraf 7

Bulle

1912-1918 11

Amerika

1921 40

Kind tussen volwassenen

1922-1929 65

Het zijn de voren die ik trok

1929-1932 91

Koudvuur van mijn klasse

1932-1939 110

As van de aarde

1939-1945 134

Wij bleven zelf achter

1945-1956 167

Hoe zou ik niet spreken met mijn eigen stem?

1956-1960 200

De boten die gijsbertha heten

1958-2000 231

De enige Ariadne 266

Verantwoording 279

Uitgaven van Sonja Prins 280

Register 282

Woord vooraf

Ze staat buiten voor haar huis te wachten als ik door het bos kom aanlopen. Roerloos, elke vezel van haar lichaam lijkt gespitst op het geluid van mijn komst. Haar hoofd houdt ze een ietsje omhoog, haar bijna blinde ogen zijn naar binnen gekeerd. Ik schrik van het lawaai van een brekende tak onder mijn voet en roep en zwaai dus maar. Ze hoort me niet, ze ziet me niet.

Ik sta stil om van een afstandje naar haar te kijken. Een stokoude vrouw, gekrompen maar nog recht van lijf, een grote bril op een gerimpeld niet onvriendelijk gezicht, spierwitte sluike haren vastgebonden in een staartje. Sonja Prins, 94 jaar, dichtster, kluizenaar. Aan haar voeten zie ik geitenwollen sokken in pantoffels. Om haar lijf hangt een zijden kimono onder een wollen vest en over een blauwe jurk. De kraag van een pyjamaasje piept er ook bovenuit, een flard van een onderrok en...

Plotseling draait ze zich een kwartslag om en licht als een vogeltje hupt ze weg in de richting van de groene brievenbus aan de kant van de bosweg. Ik kom ook in beweging en loop naar haar toe. Er is geen post vandaag, zie ik. Als ze zich omdraait terug naar haar huis, ontwaart ze me eindelijk en haar lach wist de ernst van haar gezicht. Vrolijk roept ze: 'O ben je daar. Ik meende je al gehoord te hebben. Waar heb je je auto neergezet?'

Ik hoef geen antwoord te geven. Ze gaat me voor naar de Boshut, haar huisje in het Brabantse grensdorp Baarle-Nassau.

De bomen groeien er tot op de drempel, gaan binnen over in boeken. Het is niet de eerste keer dat ik er ben, het zal ook niet de laatste keer zijn, maar wennen doet het nooit. Weer sta ik als met stomheid geslagen. Waar het oog kan reiken, zijn er boeken, papieren, documenten. Stapels en stapels als stutten die de Boshut – met recht een bouwval – overeind houden. Ik onderdruk de telkens terugkerende neiging om tot in de verste uithoek van de Boshut deuren te openen, in kasten en laatjes te snuffelen, planken af te zoeken of er gewoon te gaan zitten om om me heen te kijken. Uren, dagen, jaren.

‘Koffie?’ Sonja verdwijnt rechtsaf de keuken in. Ik kijk om de hoek van de deur. Ze pakt twee kopjes, doet er oploskoffie in, draait de kraan open en laat het water over haar wijsvinger lopen. Als het water op temperatuur is, houdt ze het kopje onder de kraan. In een kast achter haar liggen boeken schots en scheef tussen levensmiddelen en potten. Ernaast een laag, antiek fornuisje waarop een elektrisch kookstel en een pannetje, aan de muur hangt een Tomado-rekje volgepropt met pillendoosjes en op het aanrecht ligt een trosje druiven.

Ik loop door, links de hoek om tussen de opgestapelde paperassen door naar twee stoelen bij het raam. Sonja volgt met de koffie in morsige kopjes op minstens zulke vieze schoteltjes. Er zijn ook verse krentenbollen, speciaal gekocht, zegt ze.

Ze gaat in haar stoel in de hoek zitten, onder een tl-lamp en naast het tafeltje met de telefoon met ingebouwde versterker. Haar voeten rusten op een klein bankje. Ik installeer me in de stoel pal tegenover haar, onze knieën raken elkaar bijna. Mijn opnameapparaat zet ik naast de telefoon. Ze giechelt en wijst naar het ding. ‘Waar is die knop ook alweer voor?’

Ik pak mijn mobiele telefoon en draai haar nummer. Of alle alarmbellen van de buurt afgaan, zo hard loeit haar telefoon door het huis, maar Sonja blijft me vriendelijk en ontspannen aankijken, zich van geen lawaai bewust. Pas als er ook een fel

flitslicht door de kamer heen en weer schiet, zegt ze: ‘Hé, de telefoon gaat’, en dan neemt ze op.

‘Met Sonja Prins.’

‘Ja, hier ben ik,’ zeg ik.

Ze giechelt opnieuw. ‘Ja, ik ook. Waar waren we gebleven?’

Bulle

1912-1918

Marie is enorm in de ogen van Sonja. Breed lachend zet de vrouw haar op de grote tafel, midden in de keuken. Maries witte muts zit vastgeknoopt onder haar kin en over haar grijsblauwe jurk draagt ze een wit gesteven schort. Sonja voelt zich heel klein – kleiner dan ooit, ook al is ze pas drie jaar. Het is vast ook niet de eerste keer dat Marie, de dienstbode van haar grootmoeder, haar op de keukentafel zet, maar het is wel haar oudste herinnering en die koestert ze.

Vooraf in haar eerste levensjaren is Sonja vaak in het huis van grootma Pauline, het enige echte thuis dat ze ooit heeft gekend, zal ze later zeggen. Het is een deftig huis aan de Jansstraat in Haarlem, met zijn Delfts blauw-en-wit betegelde gang die naar de voordeur leidt en naar de zwarte en groene folianten in het advocatenkantoor van grootvader François Wilkes MacDonald. Er is een chique salon en in de eetkamer pronkt een rijk gevulde porseleinkast. De kerk is vlakbij en vooral 's nachts klinkt het carillon Sonja als een vertrouwde stem in de oren.

Warme herinneringen heeft ze aan het huis, aan haar gastvrije grootmoeder en aan de feesten en partijen. Zij en haar jongere broertje Arnolf, die Kalle wordt genoemd, slapen op oudejaarsnacht in een klein kamertje, halverwege de trap naar de eerste verdieping. Kalle slaapt vast als ze de eerste keer tegen

middernacht uit bed mogen om de jaarwisseling mee te maken. Maar het jaar daarop steekt hij haar de loef af. Hij glipt naar de schitterend gedekte tafel in de eetkamer en pikt stiekem alvast een oester uit de schaal, wat zij nooit zou durven. Het is een heldendaad die hij duur moet bekopen, omdat zijn moeder hem voor straf weer in bed stopt. Zij mag naast de volwassenen aanzitten.

Sonja is het oudste kleinkind van François Willekes MacDonald en Pauline Reynvaan, in wier huis – of dat nou in Haarlem, Bloemendaal of Aerdenhout is – het een komen en gaan is van mensen. Pauline is tegen de zin van haar vrome Amsterdamse regentenfamilie – haar vader is sigarenfabrikant – getrouwd met haar neef Frans en die stamt af van atheïsten en vrijmetselaars. Ze verkeren in verlichte kringen, progressief-liberale kunstenaars en intellectuelen, van wie velen zich laten inspireren door de communist Herman Gorter en de socialist Frederik van Eeden, dichters die in Bussum wonen en daar als de goeroes van hun tijd regelmatig het volk toespreken. Zij noemen zich idealisten en vrijdenkers, ze zijn wars van de moraal van de gegoede burgerij en de Hollandse benepenheid. Van standsverplichtingen moeten ze niets hebben. Broederschap willen ze, gelijkheid van mannen en vrouwen, en net als de schrijver Multatuli spreken zij met afschuw over de wan-toestanden in de Nederlandse koloniën.

Pauline gaat daar volop in mee. Ze heeft een hartgrondige hekel aan de koffie- en theepartijtjes van dames van haar stand in de kleine provinciestad. Ze wil zich nuttig maken, zich inzetten voor het algemeen belang en de noden verlichten van arbeidersvrouwen en armen. Als haar kinderen het huis uit zijn en haar man vaker zijn vertier buitenshuis zoekt, lijkt ze niet meer te stuiten. Ze is voorzitter van de plaatselijke Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, ze stort zich op de verbetering

van opvoeding en onderwijs, ze is gemeenteraadslid voor de Vrijheidsbond, en als columnist van het *Haarlemsch Dagblad* doet ze op de vrouwenpagina van de krant wekelijks verslag van haar bevindingen.

Grootvader François heeft Schotse voorouders en komt uit een geslacht van juristen. Zijn vader had alleen MacDonald als achternaam, maar zijn kinderen krijgen er de naam Willekes bij als hommage aan de kinderloze oom Willekes, die de studie van François betaalt. Hij is de eerste die beide achternamen voert. Hij is levensgenieter, frequenteert de sociëteit en de jeugdige, mannelijke toneelspelers in het theater. Hij is degene die in huis de vrolijke muzieksessies organiseert, waar vrienden en gelijkgestemden uit de hele omgeving op afkomen. Een van hen is Kees Boeke, ook een vernieuwer, die vooral bekend wordt als wereldverbeteraar en oprichter van de alternatieve school de Werkplaats in Bilthoven. Prinses Juliana stuurt er later haar drie oudste dochters naartoe.

Boeke komt met zijn viool helemaal lopend over het strand van Bergen naar Zandvoort en gaat dan verder landinwaarts voor de muziekpartijtjes. Hij is er niet alleen om viool te spelen of te discussiëren over politiek; Boeke heeft ook een oogje op de dochter des huizes, Ina Willekes MacDonald, die net als hij viool speelt en altijd een eindje met hem oploopt als hij de weg terug naar Bergen neemt.

Er staan meer jongemannen met een muziekinstrument op de stoep om naar haar hand te dingen. Ina is een goede partij. Zelf heeft ze bovendien een degelijke opleiding gehad, met haar gymnasium en studie rechten in Amsterdam. Ze werkt als advocaat bij de rechtbank in Haarlem. Geen van haar musiceerende aanbidders geeft ze echter haar jawoord, want tot ieders schrik en ook verbazing gaat dat naar de onverschrokken en avontuurlijke Adriaan Pieter Prins uit Heemstede. Adri, zegt zijn familie; Api, zegt hij zelf vanaf het moment dat hij op het

gymnasium de Griekse letter π ontdekt. Een tijd lang schrijft hij zijn naam ook in het Grieks.

Api staat bekend als een kwajongen, onberekenbaar en rebels, een bekakt ventje dat tot ieders afgrijzen ooit eens een dode muis tussen het brood van stratenmakers stopte. Maar hij is ook een heel verdienstelijk voetballer en tennisser, lid van de plaatselijke clubs en geliefd bij zijn teamgenoten. Zijn vader is huisarts in Heemstede en verwerft aanzien als ijveraar voor verbetering van de leefomstandigheden van de armen.

Maar net als vader Willekes is hij een schuinsmarcheerder en ook een beetje een fantast. Aan het einde van de negentiende eeuw is in de Haarlemmerhout een waterbron ontdekt. De beide vaders kennen elkaar behalve van de sociëteit Trou moet Blijcken ook van die Staalwaterbron. Ze dromen ervan Haarlem op te stoten in de vaart der volkeren en er een Nederlands kuuroord van te maken. Prins wordt zelfs directeur van de Maatschappij tot Exploitatie van Mineraalwaterbronnen in Haarlem. Hun kinderen moeten het goede voorbeeld geven en driemaal daags uit een glazen buisje het bronwater drinken. De slogan luidt: 'Drie glazen per dag voor het eten, houdt het lichaam zuiver en het bloed gezond, smakelijk water uit Hollands grond.' De kinderen vinden het water maar vies en van de dromen van hun vaders komt niets terecht. De advocaat-procureur en de dokter zijn geen zakenlieden en voor het overige hebben ze nauwelijks iets gemeen. De onderneming wordt geen succes.

Api en Ina

Api en Ina leren elkaar al op de dansclub in Haarlem kennen als ze allebei nog scholier zijn. Liever gezegd: Api wordt Ina opgedrongen. Ina mag 's avonds niet alleen in het donker naar huis, dus beslissen de wederzijdse ouders dat Api haar van